

Lunds universitet
Litteraturvetenskapliga institutionen
Handledare: Kerstin Bergman
2009-01-15

Anders Böttinger
SSLK01
C–uppsats

Knut Torings värld

En ideologikritisk analys av
Vilhelm Mobergs *Sänkt sedebetyg*

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	3
2. Metod och primärmaterial	3
3. Frågeställningar och syfte.....	4
4. Teoretiska utgångspunkter.....	5
5. Tidigare forskning	7
6. "Mannen"	8
6.1. Staden	8
6.2. Knut Toring	9
6.3. Drömmen om landsbygden.....	10
6.4. Social skiktning	11
6.5. Medmänniskor	12
6.6. Arbete	12
6.7. Familjeliv.....	14
6.8. Nöjen och andlig torftighet.....	14
7. "Barnet"	15
7.1. Omvärlden	15
7.2. Gud och den farlige	16
7.3. Övernaturalighet.....	17
7.4. Arbete	18
7.5. Social skiktning	19
7.6. Nöjen	20
7.7. Skolan	21
8. "Ynglingen"	22
8.1. Världen vidgas.....	22
8.2. Fortsatta funderingar.....	23

8.3. Nöjen och protest.....	23
8.4. Dygder och avsked	25
9. Slutsats.....	27
Litteraturlörteckning.....	30

1. Inledning

I den här uppsatsen kommer Vilhelm Mobergs *Sänkt sedebetyg* att studeras. Boken kom ut 1935 och handlar om tidningsredaktören Knut Toring och hans tillbakablickar på sina barn- och ungdomsår. Den är också den första delen i en trilogi om Knut Torings liv i staden och hans längtan tillbaka till landet.¹

Mycket har skrivits om Vilhelm Mobergs liv och författarskap, en del också om böckerna i Toring-trilogin. I den här uppsatsen kommer *Sänkt sedebetyg* att studeras utifrån den ideologikritiska analysmetoden, hämtad från det samhällsvetenskapliga teorifältet. Metoden är anpassad efter litteraturvetenskapliga förhållanden och betecknas i fortsättningen som ”ideologikritisk litteraturanalys”.

2. Metod och primärmaterial

Uppsatsens metod består i att enligt tankar grundade i den ideologikritiska litteraturanalysen försöka se vad som karaktäriserar de samhällen som målas upp i bokens olika delar. Vidare kommer karaktären Knut Torings syn på dessa samhällen att undersökas. Den ideologikritiska litteraturanalysen presenteras utförligare under teoriavsnittet nedan.

Sänkt sedebetyg (1935) utgör uppsatsens primärmaterial.² Boken är en samtidsroman uppdelad i tre delar, ”Mannen”, ”Barnet” respektive ”Ynglingen”. Delarna kommer i analysen att gås igenom var för sig i denna ordning. I ”Mannen” får vi följa den till synes lyckade tidningsredaktören Knut Torings liv i staden. Knut Toring är några år över trettio. Han har en högre tjänst på ett novelltidningsförlag, är gift, har två barn och bor i en trivsam lägenhet i Stockholm. Därtill vantrivs han starkt och ägnar en stor del av sin tid åt att drömma sig tillbaka till barndomens och ungdomens år på landsbygden. Staden kväver honom sakta. I den andra delen, ”Barnet”, får vi följa Knut Toring som liten. Från hans första barndomsminnen till dess att han går ut skolan. Det är en barndom fylld av fruktan för Gud och Djävulen och en vardag präglad av hårt arbete. ”Ynglingen” är bokens tredje och sista del. Här börjar det samhälle som den unge Toring är placerad i att vidgas. Toring inspireras av den nya tidens tankar, men hans tid upptas också till stor del av tonåringens funderingar. Beroende på Knut Torings fas i livet skiftar bilden av de olika samhällena, olika delar och aspekter av dem

---

¹ De två andra böckerna i trilogin är *Sömlös* (1937) och *Giv oss jorden* (1939).

² I uppsatsen används en oavkortad upplaga av boken från 1951–1952.

belyses och på samma sätt skiftar Torings syn på dem. Analysen sker alltså inte i första hand tematiskt varför de respektive kapitlens underrubriker inte tar hänsyn till varandra.

I uppsatsen används uttrycket berättelsevärld. Begreppet syftar på den värld som berättaren målar upp, beskriver och placerar sina karaktärer i. *Sänkt sedebetygs* berättelsevärld har ett värde i sig självt. I den här uppsatsen finns inte utrymme att i någon större utsträckning utveckla vilka paralleller *Sänkt sedebetyg* har till vare sig dess samtida samhälle, dagens samhälle eller andra berättelsevärldar. Någon hänsyn kommer heller inte att tas till vare sig textens berättare eller författare. Berättelsevärlden bär sig själv. Claes-Göran Holmberg och Anders Ohlssons skriver i *Epikanalys* (1999) om kritiken mot biografisk texttolkning att: ”Det är läsaren som i läsögonblicket ger texten mening och i de flesta fall klarar vi oss utmärkt väl utan att bekymra oss om författarens avsikt eller skaffa oss ingående kännedom om vederbörandes liv.”³

3. Frågeställningar och syfte

Till den ideologikritiska litteraturanalysen hör antagandet att det inom de allra flesta skönlitterära berättelsevärldar existerar ett samhälle genomsyrat av en viss anda, med vissa värderingar och synsätt. Det är i detta samhälle karaktärerna lever. Karaktärerna har dessutom en mer eller mindre uttalad relation till detta samhälle. Den ideologikritiska litteraturanalysmetodens syfte är att öppna upp för möjligheten att i en litteraturanalys angripa en roman från en annorlunda, och kanske ny, vinkel.

Uppsatsens analys utgår från följande frågeställningar:

- Vilken ideologi kan skönjas i de respektive samhällen som Knut Toring har placerats i?
- Hur bedriver Knut Toring sin ideologikritik i dessa samhällen, och vad består den av?

I analysen kommer frågeställningarna att vävas ihop, de kommer alltså inte att besvaras var för sig.

---

³ Claes-Göran Holmberg och Anders Ohlsson, *Epikanalys*, Lund: Studentlitteratur 1999: 72.

4. Teoretiska utgångspunkter

Paul Tennygart skriver i *Litteraturteori* (2008) att läsarorienterade teorier ”utgår ifrån det faktum att en och samma text kan ta sig ut på helt olika sätt beroende på vem det är som läser den”.⁴ De läsarorienterade teorierna lägger alltså fokus på läsningen och läsaren.

I sammanhanget passar Hans-Robert Jauss begrepp *förväntningshorisont*. Förväntningshorisonten är ständigt föränderlig och innebär att en text läses utifrån läsarens egen tid. ”Den förväntningshorisont som texten stötte på först, när den för första gången publicerades, bestämmer inte verkets betydelse.”⁵ Den berättelsevärld som ryms inom ett litterärt verk bör alltså vara föränderlig över tid, även om analysmetoden är densamma. Att *Sänkt sedebetyg* är en samtidsroman gör den inte mindre relevant eller mer ”svårtolkad”, eftersom vi kan hitta nya infallsvinklar i vår läsning idag – över 70 år efter romanens tillkomst.

I *Sänkt sedebetyg* intar berättaren rollen som extern fokalisator.⁶ Berättaren är allvetande, men bara delvis neutral. Berättelsen följer Knuts vy och delar ofta också Knuts betraktelsesätt. Den vuxne Knuts förakt för staden ser ut att delas av berättaren. Detta faktum gör inte beskrivningen av samhället osann eller mindre intressant. Det är den ideologikritiska analytikerns uppgift att vaska fram den ideologi som framträder i raderna och mellan dem.

Analysen utgår från ideologikritiken som mycket kort kan beskrivas som en metod användbar för den samhällsvetare som vill ta reda på en texts ”egentliga” intention och innehåll.⁷ Om den ideologikritiska metoden står att läsa i *Textens mening och makt* (2000) av Göran Bergström och Kristina Boréus: ”I enlighet med ett kritiskt anslag ska olika inslag i en dominerande ideologi jämföras med en yttre verklighet. Ideologin ska därmed begripliggöras, eller snarare avslöjas. Är det så att den dominerande ideologin utgår från att vi alla är lika, men att samhället till stor del behandlar människor olika? Om allt arbete är lika viktigt för samhällsorganismen, hur kommer det sig att lönerna varierar kraftigt?”⁸

För att överföra ovanstående stycke till litteraturvetenskapliga förhållanden får *Sänkt sedebetyg* här fungera som exempel. Det samhälle som den vuxne Knut Toring lever i har genomgått en stor förändring de senaste decennierna. Samhället har utvecklats till det stora flertalets bästa. Frågor analogt med frågorna i utdraget ovan kan då implicit bli: varför är

---

⁴ Paul Tennygart, *Litteraturteori*, Malmö: Gleerups 2008: 55.

⁵ Tennygart, 2008: 68.

⁶ Jfr Holmberg och Ohlsson 1999: 83ff.

⁷ Jfr Göran, Bergström och Kristina, Boréus, *Textens mening och makt*, Lund: Studentlitteratur 2000: 155f.

⁸ Bergström och Boréus 2000: 156.

Knut Toring så olycklig trots att han har uppnått sina drömmars mål? Varför är han kritisk till det moderna samhället? Vilken motbild ger Knut Toring?

Med ideologi åsyftas i stycket ovan och i uppsatsen i övrigt inte politiska ideologier.⁹ I den ideologikritiska litteraturanalysen är ideologin det samhälle och den värld, med där tillhörande abstrakta världsbild, som berättaren placerar handling och karaktärer i och som beskrivs och gestaltas explicit och implicit i texten.

Bergström och Boréus skriver även att "[a]nalyserna måste också omfatta en undersökning av verkligheten utanför texten som gör det möjligt att placera texten i ett sammanhang. Ideologianalysen blir ett dubbelt projekt."¹⁰ I det här fallet fungerar Knut Toring som en motsvarighet till "verkligheten utanför texten". Det är hans syn på det samhälle han lever i som ger ideologin ett sammanhang. Det är också genom karaktärernas blick vi riktigast kan bedöma samhället de är placerade i. Läsarens glasögon är färgade av läsarens erfarenheter, karaktären har inga glasögon utan ser "blint" på sin värld utifrån de erfarenheter som är givna honom eller henne inom berättelsevärlden. Vidare är det troligt att den ideologikritik som kommer skönjas är indirekt och uttrycks på andra sätt än som direkta åsikter om ideologin. Den ideologikritiska analysmetoden är i samhällsvetenskaplig tappning något mer komplex än vad den framstår här överförd till litteraturanalysmetod. Benämningen "ideologikritisk litteraturanalys" visar på den distinktionen.

Sammanfattningsvis innebär en ideologikritisk litteraturanalys i det här fallet alltså att studera ideologin i det samhälle som författaren målar upp och placerar karaktärerna och berättelsen i. Ideologikritiken utgörs i det här fallet av Knut Torings tankar om samma samhälle. Dessa tankar kommer också analyseras.

---

⁹ Jfr Bergström och Boréus 2000: 153.

¹⁰ Bergström och Boréus 2000: 157.

5. Tidigare forskning

Sedan Vilhelm Mobergs död 1973 har ett 60-tal böcker på temat Vilhelm Moberg givits ut.¹¹ I så gott som all litteratur som behandlar Mobergs författarskap omnämns Toring-trilogin. I skuggan av romaner som *Raskens* (1927), *Rid i natt* (1941), *Soldat med brutet gevär* (1944) och inte minst serien om utvandrarerna (1949–1959) beskrivs dock sällan trilogin särskilt ingående. Av de texter som är av värde för den som vill läsa mer om trilogin om Knut Toring bör bland annat nämnas essän ”Romanförfattaren Vilhelm Moberg som civilisationskritiker” (1998) av Ingemar Algulin.¹² Där tar Algulin upp Vilhelm Mobergs civilisationskritik i bland annat Knut Toring-trilogin. I *Gurun och grottmannen* (1996) skriver Johan Svedjedal om förhållandet mellan litteratur och samhälle. Ett kapitel viks åt Vilhelm Mobergs trettiotalromaner, där givetvis Toring-trilogin ges stort utrymme.¹³ Den engelske litteraturhistorikern Philip Holmes skriver om trilogin i *Vilhelm Moberg – En introduktion till hans författarskap* (2001) och drar där paralleller till Mobergs eget liv.¹⁴ Johan Norberg ägnar i sin bok *Motståndsmannen Vilhelm Moberg* (1997) några sidor åt Toring-trilogin.¹⁵ Där försöker han påvisa Mobergs liberala tendenser utifrån Torings antitotalitära hållning i de senare böckerna i trilogin. Sigvard Mårtensson tar i biografen *Vilhelm Moberg* (1956) upp Toring-trilogin och beskriver bland annat mottagandet av böckerna.¹⁶

---

¹¹ Jens Liljestränd, ”Om Gud vill och hälsan varar” *Vilhelm Mobergs brev 1918-1949*, Stockholm: Carlsson Bokförlag 2007: 18.

¹² Ingemar Algulin, ”Romanförfattaren Vilhelm Moberg som civilisationskritiker”, i *Vilhelm Moberg, sanningen och friheten*, red: Otto von Friesen, Växjö: Vilhelm Moberg-sällskapet 1998.

¹³ Johan Svedjedal, *Gurun och grottmannen*, Stockholm: Gedins förlag 1996.

¹⁴ Philip Holmes, *Vilhelm Moberg – en introduktion till hans författarskap*, Växjö: Vilhelm Moberg-sällskapet, Stockholm: Carlsson Bokförlag 2001.

¹⁵ Johan Norberg, *Motståndsmannen Vilhelm Moberg*, Stockholm: Timbro 1997.

¹⁶ Sigvard Mårtensson, *Vilhelm Moberg*, Stockholm: Bonniers 1956.

6. Mannen

6.1. Staden

”Marsmorgon ljusnar över huvudstaden. En väldig, sammangyttrad husmassa, genomskuren och sönderstyckad av gatornas kanaler. En halv miljon människor, som arbetar, sover, förströr sig, älskar, fröjdas och lider vägg i vägg med varandra utan att känna varandras liv.”¹⁷ Med de orden inleds *Sänkt sedebetyg*. Stycket är symptomatiskt för berättandet i Toring-trilogin. Skildringarna är överlag tendensiösa och berättaren färgar ofta texten med uttrycksfulla värderingar, här genom ord som ”genomskuren” och ”sönderstyckad”, som ju snarast för tankarna till slakt. Bakom berättarens målande beskrivning får vi dock en bra bild av var vi befinner oss. Vi är i huvudstaden där en halv miljon människor tillbringar sina liv.

Den värld berättelsen är förlagd till framträder sakta och det är tydligt att staden här kommer att vara central. Staden som verkande subjekt förtydligas då den ”kallar ut sina invånare, som skall förflyttas från sina bostäder till sina arbetsplatser. Trafikmaskineriet är i full gång. Spårvägens ledningstrådar hänger över gatorna och är ett stormaskigt nät, i vilket tågsätten vrider sig som fångade fiskar.”¹⁸

Ur ett fågelperspektiv kan vi nästan se staden framför oss. På håll med sin siluett av höga hus och rykande skorstenar. Lite närmare de räta gatorna med sina fordon; bilar, spårvagnar, cyklar. Ännu lite närmare gytret av människor som likt myror rör sig åt olika håll, till synes slumpmässigt, alla med sitt ärende. Det bullrar och låter: ”vagnshjulens stötar mot skenskarvarna, bilarnas skarpa, övermodiga böj, motoreernas spinnande. Så susade det i något ledningsrör, en dammsugare surrade”.¹⁹

Staden utgör ett exempel på, och en symbol för, effektivitet. En myrstackens värdiga utmanare. Alla har sin specifika uppgift, till och med spårvagnarna är fjättrade vid sin uppgift. ”De går fram och tillbaka, fram och tillbaka, på gamla invanda spår och kommer aldrig därur. Aldrig kommer de ut på en ny och spännande tur över okända skenor och gator, utan de vrider sig i nätets tvång som stadens fångna slavar.”²⁰ Spårvagnarna kan här ses som en metafor för stadens invånare. Spårvagnen är samtidigt också ett fortskaffningsmedel, liksom bilen, de är

---

¹⁷ Vilhelm Moberg, *Sänkt sedebetyg*, Stockholm: Bonniers 1951–1952: 9.

¹⁸ Moberg 1951–1952: 9.

¹⁹ Moberg 1951–1952: 10.

²⁰ Moberg 1951–1952: 10.

maskiner i tjänst för människan. Ledningsrören bär in vattnet, dammsugaren gör rent effektivt.

”Staden” utspelar sig i Stockholm. Stockholm nämns dock bara vid namn vid några få tillfällen.²¹ De kraftigaste anspelningarna på Stockholm med dess atmosfär sker istället i refererandet av olika gator och stadsdelar.²²

6.2. Knut Toring

När Knut Toring introduceras i berättelsen ligger han och sover. I drömmen är han tillbaka i barndomen, han ska tillverka sig en snara att snärja gäddor med. Sakta vaknar han upp till stadens ljud, ganska missnöjd med att inte vara pojken vid bäcken. ”Men han var ingen pojke längre, han var en trettiofem års man, som själv hade en son i skolåldern. Han sprang inte barfota om sommaren på barriga och rotknöliga fästigar, han gick i skor på Stockholms jämna, asfalterade gator.”²³

Toring är inte synkron med sin samtid. Motsträvig går han upp och tvingar sig själv till en kall dusch. Efter duschen studerar han sin kropp och finner att musklerna på grund av hans stillasittande arbete har förtvinat, ”armarna var alldeles för lösa i köttet”.²⁴ ”[D]en mekaniska motionen, som var sitt eget ändamål” och som står till tjänst då gas och värmeledning ersatt arbetet i vedboden, finner han motbjudande.²⁵ Här kan vi se att den moderna staden erbjuder valmöjligheter, till skillnad från den traditionella landsbygden. Där man förr på landet tvingades stå i vedboden för att skapa värmeenergi, med motion som oundviklig bieffekt, kan man i staden välja vilken typ av träning som passar bäst. Ett uppvärmt hem och varmvatten får man oavsett. Istället för att betrakta den ordningen med tacksamhet och glädje är Toring alltså missnöjd.

Effektiviteten verkar vara ett genomgripande drag i den här världen. Klockan är det instrument som synkroniserar människorna i staden. Spårvagnarna ankommer och avgår punktligt och människor hastar till jobbet för att inte komma försent. Knut Toring har dock inget till övers för klockan som tidens tämjare: ”Uret var tvångets representant, det kallade honom till hans plats. Den lilla sekundvisaren kröp fram runt sin tavla med små ryck, den

---

²¹ Jfr Moberg 1951–1952: 44f.

²² Jfr Moberg 1951–1952: 12, 62.

²³ Moberg 1951–1952: 13.

²⁴ Moberg 1951–1952: 14.

²⁵ Moberg 1951–1952: 14.

kröp runt som en liten mask. Och det var masken där som inte lämnade honom någon ro. Men visaren drevs av en fjäder, som han själv hade spänt. Han drog upp klockan, och klockan jagade honom. Det blev kretsång.”²⁶

Som en hetsande ond ande, närd av Toring själv, tvingar klockan honom upp om morgnarna. Klockan innebär ofrihet. Det som verkar irritera honom mest är att han gör sig till slav under klockan. Klockan, punktligheten och synkroniseringen av människor verkar vara en del av denna världs ideologi. Torings syn på klockan som något människofrånvänt och fientligt är en tydlig kritik mot detta.

6.3. Drömmen om landsbygden

Knut Toring brottas ständigt med sitt uppbrott från landsbygden. Han är inte ensam om sin bakgrund. Många av de unga människor som bor i staden har kommit dit av samma orsak som han själv, lockade av storstaden. Landsbygdsungdomen ”jämför sin lott med storstadsbons och protesten växer sig stark. I höstkvällarnas mörker dånar stockholmståget förbi med kupéfönstrens rader av ljus härlighet. Unga, längtande ögon följer. Och en kväll sitter de själva på tåget, avundade av vänner och anhöriga, som är tvungna att stanna kvar.”²⁷

Vi får veta att över hälften av stadens invånare är inflyttade från landsbygden, ”i hundratusental hade de kommit från jorden hit till asfalten. [---] De hade alla lämnat sitt ursprung och gått upp i en ny livsform. De hade genomgått en stor förvandling – hade anpassat sig och underordnat sig och format sig efter asfalten.”²⁸

Detta är intressant eftersom det säger oss att de som kommit från landet faktiskt har anpassat sig, om än i underordnad form, något som Knut Toring inte verkar lyckats med. Vi vet att Knut Toring inte trivs i samhället, men vi får inte höra någon annan karaktär beklaga sig över sin situation i staden. De karaktärer som förefaller vara olyckliga kommer vi bara betrakta genom Torings blick.

---

²⁶ Moberg 1951–1952: 13.

²⁷ Moberg 1951–1952: 45.

²⁸ Moberg 1951–1952: 46.

6.4. Social skiktning

Staden saknar inte sociala problem. Var tolfte invånare erhåller socialbidrag.²⁹ Istället för att se den funktion den sociala omsorgen verkar fylla i den moderna staden ser Knut Toring socialbidragstagandet som ett uttryck för den alienering som råder i samhället: ”nöden lindrades med skattsedeln utan påverkan av någon känsla”.³⁰ I staden är medmänniskorna främlingar man inte hälsar på, ”man möts i trapporna var dag i många år, men man ser inte varandra, man hälsar inte. Man har en granne, men han existerar inte”.³¹ Toring förflyttar sig i tanken tillbaka till en drömbild av landsbygden där alla ställer upp för varandra och därmed gör socialbidrag och dylikt överflödigt. Han ser sig som ovan vid det moderna samhällets sätt att lösa sociala problem.

Staten tar hand om omsorgen för människorna. Man behöver därför inte bekymra sig om varandra, staten är ansvarig. Tiggeri existerar emellertid ändå, med förevändningen att sälja kängsnören försöker man tigga pengar av stadens bättre bemedlade befolkning, men ”man var immun mot medlidandet”.³²

Lite senare i delen om ”Mannen” har det blivit sommar och Toring vandrar rastlös genom staden om nätterna. Det degenererade samhället i all sin skrupulöshet framträder, en prostituerad säljer sig till en äldre man med silverkäpp. En annan prostituerad söker Torings blick, vill han köpa hennes tjänster? Han svarar henne inte, men i fantasin kommer han på en passande fortsättning på ett nekande svar:

”Men det vill jag säga er, nattens kvinnor: några moraliska betänkligheter hyser jag inte emot affären. Att sälja sin kropp kan inte vara så förnedrande som att sälja sin själ, då själen räknas för mer än kroppen. Och världen är full av andens skökor, vars nesliga hantering åtnjuter allmän aktning. I jämförelse med dem är ni, som går här på gatan och säljer kroppens glädje för en ringa penning, bara små naiva och tafatta noviser i synden.”³³

När Toring talar om moraliska betänkligheter tänker han på sitt eget samvete. Han ser därmed inte prostitutionens övriga aspekter och slås inte av tanken att själ och kropp kanske trots allt hänger samman. Stycket ovan, med sina närmast poetiska omskrivningar, säger oss

---

²⁹ Moberg 1951–1952: 74.

³⁰ Moberg 1951–1952: 74.

³¹ Moberg 1951–1952: 74.

³² Moberg 1951–1952: 75.

³³ Moberg 1951–1952: 79f.

något om både Knut Torings kvinnosyn och om samhällets syn på kvinnan. Den prostituerade har själv valt att sälja ”kroppens glädje”. Hon är ”nattens kvinna” och vad gäller synden är hon bara en ”tafatt novis” jämfört med de brott Knut Toring och hans manliga sköckobröder ständigt begår. De samvets kval som ”nattens kvinnor” kan tänkas utstå är således heller inget mot de fruktansvärda samvetsplågor Knut Toring tvingas uthärda.

6.5. Medmänniskor

I *Sänkt sedebetygs* Stockholm åker man spårvagn till jobbet. Spårvagnen har, som tidigare visats, ett viktigt symbolvärde i boken. Man kan tänka sig att spårvagnen i andra sammanhang fungerat som en viktig symbol för tekniska framsteg. I spårvagnens barndom som ett nytt sätt att förflytta sig i staden, idag som ett miljövänligt alternativ till bilen. För Knut Torings del är istället spårvagnen ett exempel på ett attribut som hör till staden och han betraktar den därför med kritisk blick. Likväl utgör den hans dagliga transportmedel till jobbet. Även hållplatskön väcker missnöje hos honom: ”han sällade sig till de väntande vid hållplatsen och ställde sig där han beräknade att spårvagnen skulle stanna och erbjuda honom fotsteget, men han räknade fel i dag och kom upp sist av alla.”³⁴ Torings beteende, att beräknande ställa sig på det ställe som gynnar just honom bäst kan också ses som ett uttryck för den attityd stadens invånare har till varandra. Det är de individualistiskas samhälle, människan på gatan bredvid är en främling. Gemenskap skapas bara genom gemensamma vanor. När Toring betraktar de andra resenärerna på spårvagnen känner han igen flera av dem. ”Han kände gemenskap med dem. De åkte med 9.15-vagnen, hans vagn; denna vagn hade de gemensamt, den förde dem till dagens arbete, som de började vid ungefär samma tid. 9.15-vagnen var en stadens gemenskap mellan människor, som eljest var varandra helt främmande.”³⁵ I det här fallet är gemenskapen alltså minst sagt ytlig, och detta verkar uppröra Toring.

6.6. Arbete

När Toring en tid senare åker samma spårvagn betraktar han sina medresenärer: ”Alla dessa var liksom han på väg till dagens verksamhet. Men i deras ansikten spårades ingen glädje eller lust, inget begär att börja på nytt, där man slutade igår, ingen entusiasm inför det väntande

---

³⁴ Moberg 1951–1952: 15.

³⁵ Moberg 1951–1952: 16.

arbetet.”³⁶ Människorna i Torings stad verkar, om Torings iakttagelser är någorlunda korrekta, inte vara nöjda med sakernas tillstånd. Samhället som framträder i texten verkar ha misslyckats med att ge sina medborgare tillfredställande arbetsuppgifter.

Beskrivningarna av hur romanens andra karaktärer uppfattar sitt arbete och liv är inte så ingående. Människor med olika arbetsuppgifter skymtar förbi. Det är flickan i blomsteraffären, kyparen, städerskan och de kvinnliga sekreterarna på Torings arbete.³⁷ Mestadels människor som jobbar inom serviceyrket således, vilka är de som Toring naturligt kommer i kontakt med.

De karaktärer vi får stifta närmare bekantskap med verkar dock vara högst tillfreds med tillvaron. Knuts hustru Aina ”tillhörde de människor, som ständigt äger förmågan att göra det bästa av sin lott”.³⁸ Vidare står det om Aina att ”hon var född i staden och irriterades icke som han av stadens mångfald”.³⁹ Ainas verkar alltså ha det sinnelag som krävs för att trivas i den stad som utgör *Sänkt sedebetygs* första dels berättelsevärld. Det vi alltså kan se av den ideologi som genomsyrar staden är att den gynnar dem som kan anpassa sig till dess förhållanden men kväver de otämjbara individerna.

Knut Toring vantrivs med sitt arbete som tidningsredaktör och det handlar inte bara om arbetsuppgifterna. Han ser sig som ”tjänsteman vid stadens underhållningsindustri”.⁴⁰ Han hemsöks av samvetsqual på grund av sin, som han ser det, medverkan till människors meningslösa tidsfördriv, ”så var han med och bistod människorna i kampen mot den odrägliga tiden, som inte ville gå fort nog, mot det sköna, korta och oersättliga livet, som inte ville förrinna med tillräcklig snabbhet”.⁴¹

Om Torings kollega Reinstedt, som innehar samma arbetsuppgifter som Toring, står att ”[h]an läste kallt och rationellt, han antog och vrakade och gjorde stora djupdykningar i högarna – men han var fullkomligt oberörd, när han kom upp igen. Honom lådde ingenting vid. Han var så skapad: han var immun mot allt äckel”⁴² Reinstedt saknar säkert inte känslor, det är hans förmåga att stänga av dem som skiljer honom från Toring.

---

³⁶ Moberg 1951–1952: 40.

³⁷ Moberg 1951–1952: 16, 23, 37, 44.

³⁸ Moberg 1951–1952: 29.

³⁹ Moberg 1951–1952: 37.

⁴⁰ Moberg 1951–1952: 43.

⁴¹ Moberg 1951–1952: 43.

⁴² Moberg 1951–1952: 42.

6.7. Familjeliv

En annan orsak till Knut Torings svårmod går att finna i hans äktenskapliga bekymmer. Han är gift sedan tio år och äktenskapet har sedan länge stelnat i vanans själslösa rutiner.

I *Sänkt sedebetygs* första dels berättelsevärld tycks mannen inte vara särskilt delaktig i familjelivet. Samhället gynnar karriäristen och att Aina implicit *verkar* vara hemmafru tyder på att det är så självklart att det inte ens behöver skrivas ut. Äktenskapet är heligt, ”man valde sitt livs kvinna en gång, en enda, avgörande gång.”⁴³ Dubbelmoralen lyser dock igenom, det visar sig att Knut var otrogen bara några år efter bröllopet.⁴⁴ Han väljer dock att leva sitt liv med Aina, familjen är norm.

Paret har två barn som vi bara får några skymtar av. Familjen är utan tvekan viktig i Torings liv, men han förefaller ändå vara mindre delaktig i familjelivet. Ibland *verkar* det trots allt som att familjen är det enda som får honom att inte fullständigt ge upp. Du får ”inte heller bli galen, för din familjs skull. Du är tvungen att arbeta för din familj och säkra deras framtid”, säger Knut till sig själv då han vid ett tillfälle drabbats av själsslågor.⁴⁵ I samhället är familjen den viktigaste enheten och ett kanske livets övergripande mål, där medlet är arbetet.

Staden är givetvis anpassad efter familjen, men familjen måste samtidigt utvecklas på stadens villkor. ”Storstad och barnrikedom hörde inte samman. Storstaden kringskar barnens rörelser och var deras fängelse; den var till sitt väsen fientlig mot det ömtåliga, spirande livet”.⁴⁶ Av den anledningen har Aina och Knut bestämt sig för att bara skaffa två barn.

6.8. Nöjen och andlig torftighet

Det är tydligt att berättelsen utspelar sig före TV-mediets tid. Människorna i berättelsevärlden får underhållning och förströelse genom radio, bio och teater. Man går ut också ut och äter och dansar. För karaktärerna i *Sänkt sedebetyg* står många nöjen till buds. Knut Toring tycker dock att nöjena är ytliga och andefattiga. ”Radioapparaten malde den ena skivan efter den andra med aldrig saktande fart som om den fruktade mötet med tystnaden.”⁴⁷ Ibland går de på

---

⁴³ Moberg 1951–1952: 31.

⁴⁴ Moberg 1951–1952: 33f.

⁴⁵ Moberg 1951–1952: 59.

⁴⁶ Moberg 1951–1952: 65.

⁴⁷ Moberg 1951–1952: 63.

teater eller bio, ”men efteråt ångrade Knut för det mesta att han inte stannat hemma. [---] [Y]tterligt sällan fick han med sig några friska intryck att försjunka i.”⁴⁸

Tidningsvärlden verkar också utgöra en viktig del i människornas nöjesliv. Toring har själv, som redaktör för ett veckomagasin, sin utkomst från denna bransch. Folklektyr heter företaget Toring jobbar på och det ”hade grundats för ett tiotal år sedan av några förutseende och idéfyllda män, som ville tillgodose svenska folkets legitima behov av god förströelseläsning enligt programförklaringen vid starten.”⁴⁹ Företaget driver fyra tidningar, var och en har sin egen målgrupp. Till ideologin i *Sänkt sedebetygs* berättelsevärld hör alltså att människor ska ha möjlighet till tidsfördriv och förströelse.

Torings skarpa invändningar mot de ytliga nöjena rör sig närmast på det andliga planet. Inte någonstans finner han utlopp för sina existentiella funderingar, ingenstans har han möjlighet att bearbeta sina dagliga kval. Toring tror inte på Gud. Ingen i staden verkar tro på Gud. De enda gånger vi får stifta bekantskap med en högre makt är i de brev Toring får från sina föräldrar som bor kvar på landsbygden. Där tackas Gud närmast tvångsmässigt ett av breven avslutas med att ”[o]m du kommer i någon Nöd så ber du väl Gud hjälpa dig”.⁵⁰

7. Barnet

7.1. Omvärlden

I den här delen får vi följa Knuts tidiga år, från hans första minnen, till hans sista år i skolan. Knuts omvärld är för honom oerhört begränsad, rent fysiskt rör han sig inte utanför byn. Hemmet, skolan och naturen tillsammans med byn i stort utgör den här delens huvudscener. Naturen är för övrigt kanske Knuts viktigaste arena, det är där, i skogen, vid bäcken och på ängarna som han tillbringar den tid han inte tvingas arbeta eller gå i skolan. Här får han tid att tänka på livets plågor och glädjeämnen.

Omvärlden är inte större än hans blick sträcker sig. Som pojke uppklattrad i ett träd tittar han ut över allt det som är hans värld: ”Byn bredde ut sig på backsluttningar, och i mitten ungefär stod ett par stora stenstolpar, som betecknade backkrönet. Han såg åt de grangröna hagarna tills trädtopparna stängde, han såg kyrkans torn lysa som en vit fågel långt borta, en

---

⁴⁸ Moberg 1951–1952: 63.

⁴⁹ Moberg 1951–1952: 21.

⁵⁰ Moberg 1951–1952: 54.

fågel som satt stilla i en topp och ruvade. Bortom kyrkan ramlade himlen tvärt ned, och där var världen slut.”⁵¹

7.2. Gud och den farlige

Insikten om att hembyn, Lidalycke, är en del i ett större sammanhang finns dock. ”Gud och Jesus rådde om himlen över honom. Den farlige rådde om helvetet under honom, Det farliga. Mellan himlen och helvetet låg jorden, och på jorden låg Lidalycke by, där han och andra människor levde. Mellan Gud och djävulen hade han sitt hem.”⁵²

Om Gud är frånvarande i Knut Torings vuxna liv och i bokens moderna berättelsevärlds ideologi, så är han desto mer närvarande i Knuts barndom. Den unge Knuts gudsfruktan är stark. Han ser också hur hans föräldrar räds Guds straff. Samtidigt är Gud en auktoritet att beundra, och om hans enfödde son vet Knut att ”varken i himlen eller på jorden fanns det någon varelse, som var så mycket för barn som Jesus”.⁵³

Himlen och helvetet är realiteter i den här berättelsevärlden. Gud finns, Gud ser och Gud straffar. Den enda som är farligare än Gud är djävulen, som ”kom i olika skepnad till olika människor.”⁵⁴ Djävulen är alltså på samma sätt alltid närvarande. Namnet får aldrig uttalas, man säger ”den andre” eller ”den farlige” och det berättas om de fruktansvärda kval den för evigt fick lida som ”inte lydde sina föräldrar, den som var elak mot sina syskon, den som ljög och hittade på”.⁵⁵ Den allomfattande kontroll som skräcken för Gud respektive helvetet utgör är tydlig. Här finns ingen möjlighet att slippa undan. Eftersom synden sker redan i tanken omöjliggörs alla invändningar mot det rådande förhållande som Gud och Djävulen har inordnat, såvida man inte kullkastar hela idén om en andlig värld – en möjlighet till revolt som överhuvudtaget inte föresvävar den unge Knut.

Som barn tycker Knut att den värld han lever i är självklar och den enda, några alternativ till det liv han lever yppar sig aldrig. Utrymmet för aktiv ideologikritik är givetvis begränsat. Trots det förekommer den, om än subtilt. Knut är inte på något sätt nöjd med den begränsning gudsfruktan innebär. Eftersom Guds allvetande omöjliggör kritik, till och med om den

---

⁵¹ Moberg 1951–1952: 102.

⁵² Moberg 1951–1952: 132.

⁵³ Moberg 1951–1952: 100.

⁵⁴ Moberg 1951–1952: 165.

⁵⁵ Moberg 1951–1952: 97f.

begränsas till tanken, görs tron till tvång och bönera till Gud bes av främst fruktan för djävulen.

I den unge Knut Torings värld är alltså Gud och Djävulen ett oövervinnligt radarpar. De båda genomsyrar fullständigt den ideologi som kan skönjas i den berättelsevärld den unge Knut Toring är placerad i. Ideologikritiken handlar i de unga åren vid mest om ögontjäneri.

Lite senare, när Knut gått några år i skolan börjar de relativt vaga tankarna om Guds himmelrike alltmer ersättas av den handfasta katekesinläringen. Katekesen verkar mer än Bibeln vara den skrift som används i byggandet och bevarandet av samhällets religiösa sfär. Till skillnad mot Gud kan man dock, åtminstone i tanken, formulera kritik mot Luther och hans katekes: ”vad skulle han nu inte ha sluppit, om gubben Luther aldrig hade skrivit den! Vad en doktor företagit sig för fyrahundra år sedan, det skulle han plågas för i sju år. Hade gubben menat, att barnen fyrahundra år efter honom skulle lära sig hans bok utantill, eller rådde han inte för något?”⁵⁶

Så sitter Knut en dag i skolbänken och funderar. Samtidigt leker han med sin fällkniv över katekesens pärm, och rätt vad det är har han skurit ut ögonen på Martin Luther. Lärarinnan, fröken Kamp, upptäcker honom och Knut straffas. Detta är ett av de mest uttalade exemplen på ideologikritik som vi kan se hos barnet Knut. Att kritiken inte är mer utförlig torde bero på den hårda tillrättavisning som följer trotsandet mot den religiösa auktoriteten och dess världsliga representanter.

7.3. Övernaturalighet

Bredvid Gud och Djävulen tar vidskepelse, naturmedicin, myter och skrock också en stor plats i *Sänkt sedebetygs* andra del. Parallellt med människornas gudomliga tro och världsliga liv med dagligt slit existerar en osynlig värld som nästan mer än den reella påverkar människorna. Man använder sig också av naturmedicin (mot örsprång hjälper exempelvis modersmjölk).⁵⁷

Byns kloka gumma hjälper de sjuka, och bär också på sådan stolthet att ”den som först gick till en doktor och sedan kom till henne och bad om bot, han fick tigga länge innan han blev hulpen”.⁵⁸ Hon vet att bota ”benröta, blodförgiftning och vattensot”.⁵⁹ Till gumman går

---

⁵⁶ Moberg 1951–1952: 264.

⁵⁷ Moberg 1951–1952: 98.

⁵⁸ Moberg 1951–1952: 254.

Knuts mor för att få svar på varför pojken är så bångstyrig. Att Knuts trotsighet är som värst i hans tionde levnadsår beror enligt gumman på något som Knuts mor var med om i sin tionde graviditetsvecka.⁶⁰ Med den enkla förklaringen låter sig Knuts föräldrar nöja. Vidskepelsen är alltså i allra högsta grad något som är en del av det här samhället och liksom inför hoten om Guds straff har de som drabbas av vidskepelsen och skrönornas föreställningar ingen möjlighet till upprättelse.

Som exempel på vad det kan innebära att drabbas av vidskepelsens stigma fungerar ”Rackarn”, en ensam gubbe som hjälper byns bönder vid slakten. Han går klädd i svart sliten skinnmössa, svart fårskinnströja och ”krökta stövlar”, han ”liknade ett svart ulldjur, som gick upprätt på bakbenen”.⁶¹ Beskrivningen av hans utseende för givetvis tankarna till djävulen. Liksom djävulen för Rackarn med sig stor respekt, grundad i rädsla och avsky. Rackarn är den som tar hand om bygdens okristliga sysslor, som att slakta och flå skinnet av hundar och hästar. Han är svårt drabbad av samhällets stora vidskepelse, ingen får exempelvis ta Rackarn i hand. Rackarn får inte heller inte sitta tillsammans med andra vid maten, han sitter i ett hörn och har sin matskål i knät.

Även vad gäller skrock och vidskepelse invänder barnet Knut inte mer än med rädsla för att själv bli drabbad. Han visar dock inga tecken på att det skulle finnas en möjlighet att göra sig av med skrocket genom att sluta tro på det, också till detta är han för ung.

7.4. Arbete

I den här delen av *Sänkt sedebetyg* ter sig det dagliga arbetet som centralt i samhällsideologin. Detta gäller för barn såväl som för vuxna. Knuts far pratar ständigt om att ”det angelägnaste för ett barn är, att det under sin uppväxt får lära sig arbeta. För den som inte får arbeta under uppväxten blir aldrig en fullgod karl.”⁶² Det strävsamma arbetet med kroppen verkar vara det viktigaste i formandet av människan.

Synen på arbetets välsignelse verkar också drivas av rädslan för vad frånvaron av arbete kan innebära. På så vis anammar man närmast en dualistisk syn på arbete, där arbete hör till det goda, eftersträvansvärda medan frånvaron av det är något osunt och ont.

---

⁵⁹ Moberg 1951–1952: 253.

⁶⁰ Moberg 1951–1952: 252.

⁶¹ Moberg 1951–1952: 133.

⁶² Moberg 1951–1952: 166.

Knuts invändningar mot detta ideal är dock starka: ”Han värnade sin frihet allt vad han förmådde. Han låtsades vara sjuk, och då gick han till sin mor och klagade över sin plåga, för hon blev fortast orolig, så att han kunde få slippa ifrån arbetet en dag eller en halv. Men det dög inte att komma med värk i armarna eller i ryggen. Då fick han besked: det där var bara Den late, som satt sig fast och som skulle pinas ur kroppen med arbete.”⁶³

Liksom när det gäller den unge Knuts invändningar mot samhällets religiösa föreställningar så består hans ideologikritik här också främst av en flykt i form av lögn och ögontjäneri. Han försöker smita ifrån arbetet, trots att detta är en av samhällets viktigaste komponenter. Han håller friheten högre, ”aldrig får han vara fri, om han inte stjälar sin frihet. Hans föräldrar rår om honom liksom vore han en slav.”⁶⁴ Så grundläggande är samhällets syn på arbetet, och så grundläggande är Knuts kritik mot det att han ser sig som sina föräldrars slav. Knuts inneboende frihetslängtan får dock inget som helst genomslag hos hans föräldrar.

Barnarbete är alltså en självklar del i den här berättelsevärldens samhälle. Redan innan han fyllt tio år får Knut stiga upp tidigt och hjälpa till att tröska råg med slaga i logen. Som sexåring duger han inte mycket till kroppsarbete men har då istället ansvaret för sina yngre syskon, något som han ställer upp på, bland annat på grund av de religiösa hoten. ”[N]är far och mor var ute, så fordrade Jesus, att han skulle se efter så att brodern inte gick och trillade i spisen eller rev ned eldglöd på sina kläder.”⁶⁵

Det faktum att Knut inte omvandlar sina tankar till ord, och påtalar den orättvisa han tycker sig vara utsatt för, tyder på att han på förhand vet för vilka döva öron han skulle tala. Bättre därför att snika sig undan och, om än med lätt dåligt samvete, få en stund i frihet.

7.5. Social skiktning

Den man, Rackarn, som kommer för att hjälpa till vid slakten fungerar också som exempel på den skarpa sociala skiktning som råder i samhället. Vidskepelsen är här en av de sociala markörerna. De som är mest vidhäftade vid vidskepliga fenomen eller myter står också lägst. De utför för bygden viktiga, men kanske okristliga sysslor, och fyller således en betydande men samtidigt föraktad funktion. Förhållandet fungerar närmast symbiotiskt, till de sysslor

---

⁶³ Moberg 1951–1952: 169.

⁶⁴ Moberg 1951–1952: 232.

⁶⁵ Moberg 1951–1952: 101.

som är ”okristliga” att utföra behövs sådana som Rackarn, samtidigt som Rackarn verkar tacksam över att få arbete.

Till gruppen som står lägst hör också byns prostituerade, Manda, som en del av männen, även de kristliga, går till. Manda innehar en av de lägsta positionerna i samhället, ”hon betedde sig illa mot manfolk, hade mor sagt en gång.”⁶⁶ De manfolk som går till Manda ses inte heller med blida ögon. De behöver dock inte utstå den skam som den prostituerade är befäst med.

Det samhälle som Knut Toring växer upp i är således antastat av djup dubbelmoral, upprätthållen av rådande sociala skiktning. Vi får troligen inte ta del av byns alla sociala skikt och inbördes rangsystem. Läsaren kommer bara i kontakt med de karaktärer som Knut har någon sorts relation till. Prästen befinner sig exempelvis för långt borta från Knuts värld och är således frånvarande i berättelsevärlden.

Den som befinner sig högst i byns hierarki är en av bönderna, tillika sockenrådet i byn, Samuel Brun. Han har bland annat ansvaret för tillsättandet av byns lärare, som har relativt stort inflytande och högt anseende. Därefter kommer bönderna, med en inbördes rangordning. Om byns torpare berättas det inte mycket, i samband med Knuts första skoldag nämns dock några torparbarn; den här dagen hade alla elever ”läderskor på sig, utom ett par torparbarn, som såg ut att inte veta vad de skulle ta sig till med sina fötter”.⁶⁷

Några andra barn sägs vara oäktingar och kallas därför efter sin mors namn, till skillnad från de andra. Enligt vad som sägs ska Samuel Brun, byns starke man, vara far till dessa barn. Knut uttrycker inga funderingar över detta mer än tacksamhet över att inte vara i deras ställe.

Att individen i det här samhället således blir bedömd efter bakgrund snarare än personliga egenskaper finner Knut ingen anledning att invända mot.

7.6. Nöjen

Av nöjen finns inte mycket i Knuts barndoms berättelsevärld. Vid ett tillfälle dricker sig männen berusade hemma hos Knuts far, annars verkar alkoholen mest vara ett nöje för de med lägst social status. Då Knut inte tvingas arbeta tillbringar han gärna, som nämnts ovan, sin tid i naturen. När han blir lite äldre spelar han kort med kamraterna. Några andra allmänna nöjen för barn verkar inte förekomma i den här världen.

---

⁶⁶ Moberg 1951–1952: 168.

⁶⁷ Moberg 1951–1952: 145.

För Knuts del finns dock ett begär större än något annat; han älskar att läsa. Hos familjen Toring finns förutom Bibeln inte många böcker. I den samhällsklass Knut tillhör och som framträder i delen om barndomen premieras inte annan läsning än den av religiösa texter. Förkovran i världslig litteratur ses som något negativt. ”Allt vad människor själva diktat upp och satt i tryck var syndigt, och var det inte syndigt, så var det med visshet onödigt. Alltsammans kunde umbäras. Ingenting lärde människor av det, ingen nytta förde det med sig, varken i detta livet eller i det tillkommande. Och ett barn, som ingenting visste om världen, kunde därav ta mycken skada.”⁶⁸ Rädslan för information är påtaglig. Återigen framträder den dualistiska världsbild som verkar genomsyra denna berättelsevärlds ideologi. Den litteratur som är kommen av Gud är uppbygglig och livsviktig, medan övrig upplysning är av ondo. Det som inte är gudomligt gott är således ont.

Knut *vill* dock ändå läsa och han anser att ”[d]et skedde honom en stor oförrätt, när han föddes i Lidalycke by, där det inte finns några böcker och där ingen mer än han saknar böcker”.⁶⁹ Kanske är den världsliga läsningen ändå av ondo, Knut blir så beroende av den att han snuvar sin mor på pengar för att köpa böcker.⁷⁰ Han lurar sig till tidningar från grannar och smiter sen undan så ofta han kan för att bara läsa.⁷¹ Hans ideologikritik fungerar alltså som tidigare. Han agerar i tysthet, för sig själv, utan intention att förändra något annat än sin egen situation. I framtidsdrömmarna lever han upp, ”när han rör sig själv, så skall han leva i en stad, och där skall han läsa – bara läsa”.⁷²

7.7. Skolan

I den värld den unge Knut Toring är placerad i är skolan en central instans för de barn som är i skolmogen ålder. Skolan har utöver en didaktisk roll också en fostrande. Läraren, tillsatt av sockenrådet och därmed placerad strax under denne i hierarkin, är en auktoritet förbjuden att ifrågasätta. Läraren har oinskränkt makt och möts med en respekt, som likt respekten för Gud är byggd på fruktan. Av skräck för den stränge läraren lär sig Knut att läsa, redan innan han börjat skolan.

---

⁶⁸ Moberg 1951–1952:192.

⁶⁹ Moberg 1951–1952: 236.

⁷⁰ Moberg 1951–1952: 233

⁷¹ Moberg 1951–1952: 193.

⁷² Moberg 1951–1952: 236.

Skolan är i den här världen en godtycklig arena. För att hjälpa barnen till bättre betyg brukar föräldrarna skicka med sina barn matpaket till läraren.⁷³ När Knut raljerar över detta retar han upp fröken Kamp.⁷⁴ Då han inför klassen ska be om ursäkt för sin lustighet, indirekt över betygsättningens godtycke, vägrar han. Det sätt han bedrivit sin ideologikritik på genom hela sin barndom, genom att smita undan eller be om förlåtelse, fungerar inte längre. Av rädsla för att stamma inför klassen när han ber om förlåtelse, och av stolthet, väljer han att istället stå där stum. Detta uppstudsiga tilltag resulterar i ett sänkt sedebetyg, vilket i det här samhället ses som mycket förödmjukande.⁷⁵ Knuts ideologikritik är således skarpare, men förblir outtalad, barndomen igenom.

8. Ynglingen

8.1. Världen vidgas

I *Sänkt sedebetyg*s tredje och sista del befinner vi oss fortfarande i Lidalycke by. Det är samma tid, samma landsbygd och samma samhälle, men nya dimensioner börjar framträda. Knut har gått ut skolan och arbetar nu som dräng på hemmagården. Genom hans äldre och piggare ögon framträder en ny syn på det samhälle han lever i.

Knuts hunger efter böcker mättas tillfälligt då han bekantar sig med en inflyttad gammal stenhuggare. Stenhuggaren bär förutom böcker också med sig nya idéer och en ny syn på världsalltet. Stenhuggaren är ungsocialist och ateist och Knut anammar framförallt hans tankar om Gud och Djävulen, ”varken Gud eller Djävulen existerade, och Jesus hade levat som en vanlig människa och avrättats som upprorsman. Himmelriket fanns inte heller.”⁷⁶

Knut börjar endast tro ”på det, som han förnam genom sitt förnuft och alla sina sinnen”.⁷⁷ Samtidigt leder denna nya insikt till ett torftigare liv, ”[h]an var friare, men fattigare”.⁷⁸ Stenhuggarens bidrag till Knuts utveckling är oomtvistligt, och i honom får Knut sina idéer

---

⁷³ Moberg 1951–1952: 279.

⁷⁴ Moberg 1951–1952: 280f.

⁷⁵ Moberg 1951–1952: 284ff.

⁷⁶ Moberg 1951–1952: 301.

⁷⁷ Moberg 1951–1952: 421.

⁷⁸ Moberg 1951–1952: 305.

bekräftade: ”människans främsta rättighet var att få upplysning, och i böckerna fanns upplysningen.”⁷⁹

Att stenhuggaren är ungsocialist lägger inte Knut någon större vikt vid. Berättelsevärlden sväller dock i och med detta, politik och politiska tankar ryms här alltså även i den här världen. I de tidigare delarna har vi inte sett några spår av att människor uttrycker sina värderingar efter en politisk måttstock och Knuts relativa ointresse för stenhuggarens politiska åsikter bekräftar detta. *Sänkt sedebetygs* berättelsevärld är själslig snarare än politisk. Det är inte på det politiska planet Knut tänker, känner och agerar. Det är på det personliga. Det är hans liv och vardag det handlar om och denna kan inte förändras genom politiska beslut eller opinionsskapande.

8.2. Fortsatta funderingar

För funderingar kring kropp, sexualitet och det motsatta könet, tämligen allmänmänskliga tonårsgrubblrier således, finns inget forum i Lidalycke. Här är man utlämnad åt sina egna tankar och slutsatser. Samhällets sätt att bemöta dessa tankar sker genom predikandet av en kristen moral.

Knut har kommit över *Kyskhetsbefrämjaren*, ett häfte som säger sig vara ”alla ynglingars vän”.⁸⁰ I häftet förkunnas det ”att endast gifta människor ägde rätt att söka driftens tillfredsställelse och detta högst två gånger i veckan, enligt recept från doktor Martin Luther”.⁸¹ Trots att alltså Knut ser sig som befriad från den religiösa världen påverkas han ändå starkt av den i sin världsliga, det samhälle han lever i lutar sig hårt mot Luther. Knut ratar visserligen *Kyskhetsbefrämjarens* budskap, men står fortfarande frågande inför kärlekslivets gåtor. Den skräck för information som vi kunde se genomsyra samhället i ”Barnet” präglar fortfarande Knut Torings värld. Knut inser samhällets begränsningar vad gäller den här typen av upplysning och förstår att det står till honom själv att utforska ämnet.

8.3. Nöjen och protest

Dansen blir ett stort nöje för Knut och hans jämnåriga kamrater. Här får han också tillfälle att bättre lära känna jämnåriga flickor, då ”[d]e som kunde dansa fick gå i armkrok med flickorna

---

⁷⁹ Moberg 1951–1952: 307.

⁸⁰ Moberg 1951–1952: 308.

⁸¹ Moberg 1951–1952: 308.

efteråt”.⁸² Dansen blir också ett sätt att låta kroppen arbeta med något den trivs med. ”Att dansa – att lydigt lämna sig åt det glupska liv som jäser i den unga, friska kroppen. Att dansa var en sinnenas självsvaldiga fröjd, en lemmarnas övermodiga lust.”⁸³

Bortsett från dansen verkar byn lida brist på nöjen även för den rastlösa ungdomen. Man verkar inte ha någonstans att mötas och det finns inga självklara aktiviteter. Någon sport talas det exempelvis inte om. Den värld som ynglingen Knut befinner sig i är inte anpassad för de unga ogifta människorna. Varken Knut eller hans kamrater verkar ha en tanke på att ordna någon annan aktivitet för sig eller de andra. De lördagar det inte ordnas dans tillbringar Knut sin tid med att läsa eller drömma sig bort till ett annat liv i staden.

En lördagskväll i november går han dock rastlöst omkring i byn. Han är nedstämd och ”[s]vårmodet hade slutit honom i en brännande kram. Han ville dricka böckernas tröst mot detta – men ingenting att läsa, ingenting som lättade den övermäktiga tyngden. Ingen annan hjälp än sömnens glömska. Det var en förtvivlad kväll.”⁸⁴ Viss aktivitet råder trots allt i byn den här kvällen, syföreningen har nämligen missionsauktion hos handlaren som är missionsvän. Knut är dock mindre intresserad av den tillställningen.

Mitt i sin leda stöter Knut den här kvällen till slut på några vänner som kommit över en liter sprit. Knut har inte tidigare druckit sprit ”[m]en inför pojkarnas erbjudna liter kom en lockelse över honom. Han hade sett många människor dricka brännvin, så att de blev glada efteråt. Således skulle väl även han bli glad, om han drack mycket nog. Om han var skapad som andra människor, så skulle han bli förvandlad av brännvin. Och just i kväll önskade han hett att bli förvandlad, han ville komma ifrån detta outhärdliga tillstånd.”⁸⁵

Ännu en gång yppar sig alltså en flyktmöjlighet för Knut, den här gången är det spriten som får honom att bryta mot de förväntningar som ställs på honom. Synen på sprit i den här berättelsevärldens samhälle har hittills inte åskådliggjorts särskilt tydligt. Knuts far dricker emellanåt, men inte i några större mängder. Det torde dock stå klart att man inte bör dricka sig berusad. Inte om man fortfarande är en yngling. Knut bryter dock mot detta implicita påbud och gör kamraterna sällskap.

---

⁸² Moberg 1951–1952: 315.

⁸³ Moberg 1951–1952: 327.

⁸⁴ Moberg 1951–1952: 350.

⁸⁵ Moberg 1951–1952: 355.

Uppvärmade av spriten bestämmer sig kamraterna för att trots allt gå på den auktion som äger rum samma kväll. De är glada och morska och ropar bland annat in en stor ostkaka som de sköljer ner tillsammans med den sista spriten bakom knuten.

Mot slutet av auktionen har Knut ropat in några vetekransar. Församlingen har precis stämt upp i slutpsalmen och med vetekransarna runt halsen går han ”plötsligt fram mitt i salen. Han ställer sig framför fröken Kamp, alldeles bredvid prästen. Och där ger han till ett gapskratt, ett högt gapskratt, som rullar in i psalmsången. Han skrattar prästen och sin gamla lärarinna mitt upp i ansiktet, mitt i psalmens ord.”⁸⁶

Så ger han alltså till slut sin gamla lärarinna rätt. Han var värd sitt sänkta sedebetyg. Innan psalmen tystnat börjar ostkakan i Knuts mage göra sig påmind. Det vill sig heller inte bättre än att han kräks mitt på golvet och blir sedan utslängd under våldsamma protester.

Knuts tilltag är av det grövsta slaget och omgivningen reagerar på olika sätt. Knuts föräldrar är förtvivlade och rasande. Enligt fröken Kamp är Knuts uppträdande bara en bekräftelse på hennes goda omdöme, det sänkta sedebetyget var som sagt uppenbarligen korrekt. Den välvillige prästen är bara bedrövad. Hos de andra byborna verkar dock minnet av händelsen snart sjunka undan.

8.4. Dygder och avsked

Synen på arbete är fortsatt oförändrad. Arbete och flit är en dygd. Nöjen leder, som vi sett, snarast till synd. Att fullgöra sitt arbete, att visa styrka och idoghet, använda sin kropp, det är så man väcker beundran hos föräldrar, kamrater, grannar och även hos det motsatta könet. Att Knut inte agerar annorlunda finns ett otal exempel.

Att bära en hel säck råg uppför stegen till logen är det outtalade mandomsprovet på gården. Knut klarar till slut denna prövning, men fadern står bredvid och är tyst, ”sina barn skall man inte berömma, när de hör på”.⁸⁷ Knut antar fler utmaningar, han är den förste att slå all havren på Samuel Bruns stora åker under ett dagsverke. ”Ingen dagsverkare hade förr gjort vad han gjort idag.”⁸⁸ Efter denna dag på havreåkern väcks en tidigare slumrad kärlek till liv mellan Bruns dotter Ebba och Knut. Föräldrarna får nys om förälskelsen och inser att Knut genom giftermål med Ebba kan bli storbonde i byn. Allteftersom har föräldrarna slutligen kommit att

---

⁸⁶ Moberg 1951–1952: 366.

⁸⁷ Moberg 1951–1952: 388.

⁸⁸ Moberg 1951–1952: 402.

acceptera Knut, mycket tack vare hans idoga arbete, men också för de möjligheter som yppar sig genom Bruns Ebba.

Föräldrarnas eget äktenskap ingicks för att de därför kunde förvärva sin gård. De gifte sig för släktens och jordens skull, inte för kärlekens. Knut har växt upp med föräldrarnas osämja och kan inte se sig själv som gift. ”Han och Ebba ska inte gå här ihopokade som ett par oxar, spända för ett lass.”⁸⁹ Därtill är hans längtan till staden för stor för att han ska kunna nöja sig som bonde i Lidalycke, ”staden hägrade större och större för honom som den jordens himmel, där han slutligen skulle få leva det egna livet.”⁹⁰

Vägen till ett gott liv hemma i byn ter sig nu spikrak för Knut; han kan få knyta äktenskapliga band med sin ungdomskärlek och samtidigt äntligen kunna gå i takt med byns, föräldrarnas och samhällets anda genom övertagandet av Samuel Bruns gård. Allt detta uppväger dock inte längtan till staden. Knut nekar Ebba och föräldrarnas önskan. Han söker sig mot staden. Det ska bli Knuts sista stora indirekta kritik och direkta protest mot det samhälle han växt upp i. Ebba tvingas motvilligt äkta en annan man eftersom fadern Brun ligger för döden och ”[j]orden behöver en man, som brukar den.”⁹¹

Knut träffar Ebba för en sista natt, och ger henne sen löftet att ”[a]ldrig oroa henne, aldrig närma sig, aldrig fresta, [...] aldrig göra det tungt för henne, när hon ville vara en god hustru.”⁹² När han i gryningen för sista gången går hemåt från Ebba ser han den vita röken från tåget. ”Genom långa år, både som barn och yngling, hade han sett tåget komma och gå förbi med sin flygande vita rök i följe, och han hade stått och tittat efter det. Men en morgon skulle det komma ett tåg, och han skulle inte stå kvar och titta efter det. En morgon snart.”⁹³

Andan i det samhälle barnet och ynglingen Knut har placerats i har aldrig passat honom. Hans har gått motvalls i det och protesterat mot det på de sätt han har kunnat, men samhället har inte tagit åt sig av kritiken. Hans anpassningsproblem löser han återigen på sitt eget sätt. Han flyr undan. Till skillnad från tidigare förefaller den här flykten dock vara slutgiltig.

---

⁸⁹ Moberg 1951–1952: 431.

⁹⁰ Moberg 1951–1952: 383.

⁹¹ Moberg 1951–1952: 434.

⁹² Moberg 1951–1952: 441.

⁹³ Moberg 1951–1952: 446.

9. Slutsats

Uppsatsens analys utgick från följande två frågeställningar som kommer att besvaras i löpande text:

- Vilken ideologi kan skönjas i de respektive samhällen som Knut Toring har placerats i?
- Hur bedriver Knut Toring sin ideologikritik i dessa samhällen, och vad består den av?

Ideologin i *Sänkt sedebetygs* första del är präglad av staden med dess attribut. Staden är effektiv och välorganiserad och kräver detsamma av sina invånare. Människan är sig själv och sin familj närmast. Omsorg om medmänniskor liksom existentiella grubblerier är bortrationaliserade. Arbetet är viktigt men inte nödvändigtvis meningsfullt, det råder en tydlig gräns mellan arbete och fritid. På fritiden erbjuder staden flera olika slags nöjen och förströelser.

Det samhälle den vuxne Knut Toring lever i är egentligen anpassat efter sådana som honom. Han tillhör som så många andra en urbaniserad generation. Skillnaden mellan Toring och hans gelikar är dock att Toring längtar tillbaka till landet. Han kan inte anpassa sig till ett liv i staden. I sina drömmar återupplever han barndomen i ett romantiskt skimmer, och han ”vet” att hans plats som vuxen är där, i plogfåran jämte Gösta. Han söker också en mening med sitt liv. Staden erbjuder honom allt, han har möjlighet till alla tänkbara bekvämligheter men väljer trots det att se ”meningsfullheten” som enda måttstock för livets värde.

Staden kan inte bemöta Knut Torings krav och drömmar, det är inte så den är inrättad. Staden är en yta, gatorna är raka, spårvagnarna går punktligt och dess invånare behöver inte oroa sig för sitt välstånd eller tidsfördriv. Staden är tvådimensionell och linjär. Livet där saknar rymd, där finns ingen plog som prövar djupet i jorden, ingen Gud som av nåd ger evigt liv. Där saknas koppling mellan det som ger liv och livet självt. Att om kvällen äta den mat man med sin egen kropp frambringat, att planera arbetet för nästa dag så man har mat på bordet vid samma tid nästa år, det är främmande i staden. Staden sköter själv livscykeln. Det är detta Knut Toring inte kan uthärda. Ideologin i samhällets första del är till synes utformad för att tjäna människan. Knut Torings missnöje med sitt liv i staden, utgör den beska kritik

som avslöjar staden i berättelsevärldens största problem, den vårdar inte sina invånare för livet utan för stunden.

I bokens andra del är ytan bortskrapad. I Knut Torings barndom härskar det bottenlösa djupet ner till Djävulen och Guds ändlösa himmelska nåd. Världen är samtidigt betydligt snävare och geografiskt begränsad till byn. Luthers katekes präglar tillvaron. Människorna sätter sin tilltro till hårt arbete, Gud och skrock. De sociala skikten är tydliga och liksom familjebildningen till synes deterministiska. I skolan är läraren en stor auktoritet med oinskränkt makt, vilket bland annat leder till godtyckliga betygsbedömningar. Barnen kuvas av föräldrar och lärare. Samhället är grundat på en kristen moral vilket troligen har gjort att det också är starkt dualistiskt. Det goda och onda är motpoler där man relativt lätt kan sortera in människor och samhällsattribut.

Knut Toring betraktar det här samhället med barnets blick. Ett kuvat barn kritiserar inte oförrätter, men det kan reagera på dem. Frånvaron av uttalade protester hos den mycket unge Knut Toring hör delvis samman med barnets oförmåga att se hur livet skulle kunna te sig annorlunda. Att protesterna är outtalade innebär dock inte att de inte finns. Vi kan se dem i Knut Torings ständiga ögontjäneri och direkta lögner, i hans försök att snika sig från arbetet och när han under tanklöst dagdrömmeri skär ut ögonen på Martin Luther.

Samhället i tredje delens berättelsevärld har visserligen i och genom Knut Torings ögon vidgats något, men är ändå i stort detsamma. Gud har fortfarande ett stadigt grepp om människorna, men i Knuts liv får han allt mindre utrymme. Vi får se hur dåligt anpassad samhället är för ungdomar i Knut Torings ålder. Hade landsbygden kunnat behålla sina oroliga och rastlösa ungdomar genom att sörja för en trivsammare fritid?

Knut Torings ideologikritik fungerar som tidigare. Han flyr undan, drömmer sig bort och ser sig själv i en annan tillvaro. Hans självkänsla tycks dock öka mer och mer i takt med hans fysiska styrka och insikten om att han är ämnad för ett annat liv. Ideologikritiken är diffus och får underliga uttryck, som då på missionsauktionen då han, stärkt av spritruset, skrattar prästen i ansiktet, kräks på golvet och blir utslängd.

Trots allt är Torings uppträdande kanske inte så märkligt. Kuvad av sina föräldrar och sina lärare står han utan möjlighet att föra fram sin åsikt. Det skandalösa uppträdandet under psalmsången på missionsauktionen är trots allt en ganska rimlig reaktion och kunde kanske i förlängningen ses som berättigad kritik av sin uppväxets erfarenheter. Låt vara att fokus kanske hamnar på ruset. I en annan tid, i ett samhälle med en annan anda kunde kanske den här händelsen väckt en diskussion om ungdomens situation. Kanske kunde man i Knuts agerande

sett ett rop, om inte på hjälp, så åtminstone efter förståelse. Så sker inte och Knut Toring tvingas slutligen lämna byn.

Knut Toring har alltid varit missnöjd med sitt liv, som barn, som yngling och som vuxen. De samhällen han levt i motsvarar aldrig hans förväntningar, det finns alltid något bättre som hägrar. I dagdrömmarna kan han dock leva ut. Där kan han drömma sig bort mot det liv som skulle kunna vara hans riktiga. Drömmar om ett bättre liv förde honom till staden, och drömmarna om barndomens idyll får honom att längta tillbaka till landsbygden. Knut Toring är en flykting och sökare.

Som läsare kan vi se samhällenas ideologier. Deras brister framträder starkare genom Torings kritik mot dem. Vi kan se att de olika samhällenas största brist torde vara deras avsaknad av mötesforum för den fria tanken. Knut Torings drömmar och tankar är hela tiden förbjudna. Hans avsmak för arbete som barn är inte tillåten, ynglingens läslängtan anses vara osund och mannens drömmar om ett slitsamt, smutsigt och lågavlönat kroppsarbete skulle aldrig få gehör hos hans medmänniskor i staden. Knut Toring söker därför meningen med sitt liv genom att fly nuet.

Genom att studera berättelsevärldarnas ideologi och karaktärens kritik mot denna, har *Sänkt sedebetyg* skärskådats på ett annorlunda, och kanske nytt vis. Den ideologikritiska analysmetoden bör därför kunna ses som en möjlig metod att använda sig av i fortsatta litteraturstudier.

Litteraturförteckning

- Algulin, Ingemar, ”Romanförfattaren Vilhelm Moberg som civilisationskritiker”, i *Vilhelm Moberg, sanningen och friheten*, red: Otto von Friesen, Växjö: Vilhelm Moberg-sällskapet 1998.
- Bergström, Göran och Kristina Boréus, *Textens mening och makt*, Lund: Studentlitteratur 2000.
- Holmberg, Claes-Göran och Anders Ohlsson, *Epikanalys*, Lund: Studentlitteratur 1999.
- Holmes, Philip, *Vilhelm Moberg – En introduktion till hans författarskap*, Växjö: Vilhelm Moberg-sällskapet, Stockholm: Carlsson Bokförlag 2001.
- Liljestrand, Jens (red), *Om Gud vill och hälsan varar*, Stockholm: Carlsson Bokförlag 2007.
- Moberg, Vilhelm, *Sänkt sedebetyg*, Stockholm: Folket i bilds förlag 1951-1952.
- Mårtensson, Sigvard, *Vilhelm Moberg*, Stockholm: Bonniers 1956.
- Norberg, Johan, *Motståndsmannen Vilhelm Moberg*, Stockholm: Timbro 1997.
- Svedjedal, Johan, *Gurun och grottmannen*, Stockholm: Gedins förlag 1996.
- Tenngart, Paul, *Litteraturteori*, Malmö: Gleerups 2008.